

ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ

II

INSTITUT D'ÉTUDES BYZANTINES
DE L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
ÉTUDES № 44/2
FONDATION DE SAINT MONASTÈRE DE HILANDAR

ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ

Tome II

Mélanges offerts à Mirjana Živojinović

Rédacteurs

Dejan Dželebdžić, Bojan Miljković

Secrétaires

Bojana Pavlović, Miloš Živković

BELGRADE

2015

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ
ПОСЕБНА ИЗДАЊА 44/2
ЗАДУЖБИНА СВЕТОГ МАНАСТИРА ХИЛАНДАРА

ΠΕΡΙΒΟΛΟΣ

Књига II

Зборник у част Мирјане Живојиновић

Уредници

Бојан Миљковић, Дејан Целебуић

Секретари

Милош Живковић, Бојана Павловић

БЕОГРАД

2015

Прихваћено за штампу на седници Одељења историјских наука САНУ
25. фебруара 2015. године.

Ова књига објављена је уз подршку
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIÈRES

Књига I – Tome I

<i>Гордана Радојчић-Костић, Бојана Павловић, Библиографија академика Мирјане Живојиновић (Bibliographie de l'académicienne Mirjana Živojinović) -----</i>	15
<i>Предраг Коматина, О првом помену монаштва на Атону -----</i>	27
<i>Predrag Komatina, On the first reference to monasticism on Mount Athos -----</i>	33
<i>Andreas Rhoby, Lexikographisch-sprachliche Bemerkungen zu den byzantinisch-griechischen Urkunden des Heiligen Berges Athos -----</i>	35
<i>Андреас Роби, Лексикографско-језичка запажања о грчким светогорским исправама –</i>	60
<i>Jean-Claude Cheynet, Les Tzintziloukai -----</i>	61
<i>Жан-Клод Шене, Цинцилуке -----</i>	71
<i>Frederick Lauritzen, An Athonite assembly described in the Typikon of Monomachos ----</i>	73
<i>Фредерик Лаурицен, Атонски сабор према опису у Мономаховом типикy -----</i>	81
<i>Ploutarchos L. Theocharides, The old monastery of Saint Panteleemon on Mount Athos (Paliomonastiro), once of the Thessalonian (tou Thessalonikeos) -----</i>	83
<i>Плутархос Л. Теохаридис, Стари Манастир Светог Пантелејмона на Атону (Paliomonastiro), некадашњи Солунчев (tou Thessalonikeos) манастир -----</i>	91
<i>Љубомир Максимовић, Владар и манастир -----</i>	93
<i>Ljubomir Maksimović, The ruler and his monastery -----</i>	98
<i>Бојана Крсмановић, Акт прота Герасима о уступању Хиландара Србима -----</i>	101
<i>Војана Крсмановић, The act of protos Gerasimos on ceding Hilandar monastery to the Serbs -----</i>	112
<i>Ирена Шпадијер, Алегорија раја код Светог Саве и Стефана Првовенчаног -----</i>	113
<i>Irena Špadijer, The allegory of paradise in the writings of St. Sava and Stefan the First-Crowned -----</i>	126
<i>Бојан Миљковић, Хиландарски игумански штап -----</i>	127
<i>Војан Миљковић, Hegoumenos' baton of Hilandar monastery -----</i>	137
<i>Виктор Савић, Устав за држање псалтира и Хиландарски типик -----</i>	139
<i>Viktor Savić, Rules for the use of the Psalter and Typikon of Hilandar -----</i>	147
<i>Πασχάλης Ανδρούδης, Ο πύργος του Αγίου Σάββα στη Μονή Χελανδαρίου Αγίου Όρους –</i>	149
<i>Πασχалис Андрудис, Пирг Светог Саве у Манастиру Хиландару на Светој Гори -----</i>	164

<i>Смиља Марјановић-Душанић, Повеље за лимски Манастир Св. апостола и српски владар као ретник апостолима</i> -----	167
<i>Smilja Marjanović-Dušanić, Le corpus des chartes pour le monastère des Saints Apôtres sur le Lim et le souverain serbe comme isapostolos</i> -----	175
<i>Даница Поповић – Марко Поповић, Келије Манастира Св. Николе у Дабру</i> -----	177
<i>Danica Popović – Marko Popović, Kellia of the monastery of St Nicholas in Dabar</i> ----	186
<i>Љубомир Милановић, Illuminating touch: Post-resurrection scenes on the diptych from the Hilandar monastery</i> -----	189
<i>Љубомир Милановић, Додир просветљења: сцене Христових посмртних јављања на Хиландарском диптиху</i> -----	203
<i>Срђан Пириватрић, Хронологија првих владарских аката краља Милутина издатих после освајања Скопља</i> -----	205
<i>Srdan Pirivatrić, Chronology of first charters of King Milutin, issued after the conquest of Skopje</i> -----	213
<i>Mihailo St. Popović, Das Kloster Hilandar und seine Weidewirtschaft in der historischen Landschaft Mazedonien im 14. Jahrhundert</i> -----	215
<i>Михаило Ст. Поповић, Манастир Хиландар и сточарство у историјској области Македонија у XIV веку</i> -----	225
<i>Olivier Delouis, Un acte de vente inédit de 1321: le monastère de Karakala et la famille des Kabasilas</i> -----	227
<i>Оливије Делуи, Један неиздати купопродајни уговор из 1321. године: Манастир Каракала и породица Кавасила</i> -----	249
<i>Драган Војводић, О времену издавања повеља којима краљ Душан потврђује Хиландару даривање Манастира Светог Ђорђа и села Уложишта, а Хрусијском пиргу поклања цркву у Липљану</i> -----	251
<i>Dragan Vojvodić, On the time when the charters were issued, confirming king Dušan's donation of the monastery of St. George and the village of Uložište to Hilandar, and the church in Lipljan to the Hrusia Pyrgos</i> -----	257
<i>Antonio Rigo, Le Mont Athos entre le patriarche Jean XIV Calécas et Grégoire Palamas (1344–1346)</i> -----	259
<i>Антонио Риго, Света Гора између патријарха Јована XIV Калеке и Григорија Паламе (1344–1346)</i> -----	283
<i>Небојша Порчић, The Menologem in Serbian Medieval Document-Making</i> -----	285
<i>Небојша Порчић, Менологом у обликовању српских средњовековних докумената</i> --	298
<i>Срђан Шаркић, Стицање својине ἐξ ἀγορᾶς у грчким повељама српских владара</i> ---	299
<i>Srdan Šarkić, Acquisitions of property ἐξ ἀγορᾶς in Greek charters of Serbian rulers</i> ---	308
<i>Војана Павловић, Mount Athos in the historical work of Nikephoros Gregoras</i> -----	309
<i>Бојана Павловић, Света Гора у историјском спису Нићифора Григоре</i> -----	321
<i>Ђорђе Бубало, Логос формула у хрисовуљи цара Стефана Уроша Манастиру Лаври (1361)</i> -----	323
<i>Djordje Bubalo, The Logos-formula in emperor Stefan Uroš's chrysobull to the Great Lavra monastery (1361)</i> -----	337

Књига II – Tome II

<i>Φαίδων Χατζηαντωνίου</i> , Το κωδωνοστάσιο της Μονής Παντοκράτορος -----	339
<i>Федон Хадзиандониу</i> , Звоник Манастира Пантократор -----	357
<i>Станоје Бојанин</i> , Две изгубљене повеље Бранковића и њихова компилација (Хиландар № 58 и № 59) -----	359
<i>Stanoje Bojanin</i> , Two lost charters of the Brankovićs' and their compilation (Chilandar № 58 and № 59) -----	382
<i>Κάτια Λοβέρδου-Τσιγαρίδα</i> , Άγνωστες βυζαντινές επενδύσεις εικόνων από μονές του Αγίου Όρους -----	385
<i>Katja Loverdou-Tsigarida</i> , Непознате иконе са оплатом из светогорских манастира -----	395
<i>Миодраг Марковић</i> , О представама Светог Саве Српског у Ватопеду, с посебним освртом на фреску у Параклису Светог Димитрија -----	397
<i>Miodrag Marković</i> , About representations of St Sava of Serbia in Vatopedi monastery, with special focus on fresco in the parekklesion of St Demetrios -----	406
<i>Raul Estangüi Gomez</i> , Actes autographes de l'empereur Manuel II Palaiologos conserves dans les archives du Mont Athos -----	409
<i>Раул Естангуи Гомез</i> , Аутографски акти цара Манојла II Палеолога сачувани у светогорским архивима -----	426
<i>Тамара Матовић</i> , Μετά θάνατον δῶρον у светогорским актима -----	427
<i>Tamara Matović</i> , Μετά θάνατον δῶρον dans les actes des monastères de l'Athos -----	441
<i>Гордана Јовановић</i> , О повељи деспота Ђорђа, Јована и деспотице Ангелине Манастиру Светога Павла на Светој Гори 1495, 3. новембра, у Купинику -----	443
<i>Gordana Jovanović</i> , The charter of despot Đorđe, Jovan and despina Angelina issued to the monastery of St Paul on Mount Athos on November 3, 1495, in Kupinik -----	455
<i>Гојко Суботић</i> , Припрата Саборне цркве у Кареји почетком XVI века -----	457
<i>Gojko Subotić</i> , Le narthex de l'église cathédrale à Karyés au début du XVI ^{ème} siècle -----	465
<i>Νίκος Διονυσόπουλος</i> , Γυναικείες παρουσίες στο Άγιον Όρος: τα οικογενειακά πορτρέτα της Έλενας Ράρες και της Ρωξάνδρας Λαπουσνεάνου, πριγκιπισσών της Μολδαβίας, στις Μονές Διονύσιου και Δοχειαρίου (16 ^{ος} αι.) -----	469
<i>Никос Дионисопулос</i> , О присуству жена на Светој Гори: породични портрети принцеза Молдавије Јелене Рареш и Роксандре Лапушњану у манастирима Дионисијату и Дохијару (XVI) век -----	482
<i>Зоран Ракић</i> , Заставице четворојеванђеља бр. 33 и 69 у библиотеци Манастира Хиландара -----	485
<i>Zoran Rakić</i> , Headpieces of tetraevangelia Nos. 33 and 69 in the library of the Hilandar monastery -----	493
<i>Ђорђе Трифуновић</i> , Упутство за одређивање хронологије у старим српским рукописима (рукопис Манастира Хиландара бр. 125) -----	495
<i>Đorđe Trifunović</i> , Instructions on determining chronology in old Serbian manuscripts (Hilandar monastery manuscript No 125) -----	503

<i>Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας</i> , Άγνωστη εικόνα του Εμμανουήλ Τζάνε στη Μονή Μεγίστης Λαύρας στο Άγιο Όρος -----	505
<i>Εφθymiος Η. Цигаридас</i> , Непозната икона Емануила Занеа у Манастиру Великој Лаври на Светој Гори -----	510
<i>Снежана Јелесијевић</i> , Карејски типик у препису јеромонаха Арсенија Суханова ----	513
<i>Снежана Елесиевич</i> , Карейский устав в списке иеромонаха Арсения Суханова ----	526
<i>Дејан Целебдић</i> , Две неиздате <i>омологије</i> о хиландарској Келији Светих Архангела у Кареји из друге половине XVII века -----	527
<i>Dejan Dželebdžić</i> , Two unpublished <i>homologiai</i> concerning the Hilandar cell of the Holy Archangels in Karyes from the second half of the 17 th century -----	539
<i>Kyriell Pavlikianov</i> , Il culto di San Costantino imperatore nei monasteri del Monte Athos --	541
<i>Кирил Павликианов</i> , Култ светог цара Константина у манастирима Свете Горе ----	548
<i>Татјана Стародубцев</i> , Икона Ваведeња са Светим Савом и Симеоном Српским и Светим Харалампијем у Црквеном византијском музеју у Митилини -----	549
<i>Tatjana Starodubcev</i> , The icon of the Presentation of the Virgin in the Temple with Sts Sava and Symeon of Serbia and St Charalambos in the Ecclesiastical Byzantine Museum at Mytilini -----	564
<i>Даница Петровић</i> , Хиландарски појци-писари у XVIII веку -----	567
<i>Danica Petrović</i> , Hilandar chanter-scribes in the 18 th century -----	577
<i>Милош Живковић</i> , Иконографска забелешка о сликарству хиландарског католикона: представа Светог Сисоја над гробом Александра Великог у ексонартексу ----	579
<i>Miloš Živković</i> , An iconographic note on the wall paintings of the katholikon of the Hilandar monastery: the depiction of St. Sisoies above the grave of Alexander the Great in the exonarthex -----	586
<i>Νικόλαος Αργ. Μερτζιμέκης</i> , Περί της Ξενοφοντινής <i>ἀμπελικῆς</i> του Αγίου Φιλίππου και τών σχέσεων των μονών Ξενοφόντος και Χελανδαρίου. Ιστορική έρευνα των αθωνικών πηγών -----	589
<i>Николаос Αργ. Μερзимекис</i> , Ο ксенофонтском <i>винограду</i> Светог Филипа и везама Ксенофонта и Хиландара. Историјско истраживање атонских извора -----	597
<i>Весна Пено</i> , Хиландарски појци и писари новијег доба -----	599
<i>Vesna Peno</i> , The Hilandar monastery chanters and scribes of modern time -----	605
<i>Jelena Bogdanović</i> , Le Corbusier's testimonial to Byzantine architecture on Mt. Athos --	607
<i>Јелена Богдановић</i> , Ле Корбизијеово сведочанство о византијској архитектури на Светој Гори -----	622

СТАНОЈЕ БОЈАНИН

(Византолошки институт САНУ, Београд)

ДВЕ ИЗГУБЉЕНЕ ПОВЕЉЕ БРАНКОВИЋА И ЊИХОВА КОМПИЛАЦИЈА (ХИЛАНДАР № 58 И № 59)*

У студији су анализирана два документа са истим текстом, настала крајем XIV, односно на прелазу из XIV у XV век, из манастира Хиландара – Хиландар №58 и Хиландар №59. Њихове спољне и унутрашње одлике збуњивале су истраживаче још од друге половине XIX века све до наших дана. Веровало се да први докуменат представља оригиналну повељу оверену потписом и печатом, док се други, неоверени, сматрао њеним преписом (односно, концептом повеље). Једна група истраживача је настанак повеље доводила у везу са браћом Бранковић, Гргуром и Вуком, а друга само са господином Вуком. Полазећи од већ познате чињенице да исти текст из оба сачувана преписа сведочи о постојању два правна чина, ова дипломатичка студија доноси сасвим другачије погледе о пореклу и времену настанка *actio* и *conscriptio*, и то не само једног већ два различита документа. У складу с тим, указано је на природу данас сачуваног текста у хиландарским преписима, на време настанка тих преписа и на могући значај овде представљених резултата за различита истраживања српске средњовековне дипломатике и историје.

Кључне речи: дипломатика, властеоске канцеларије, канцеларије обласних господара, Гргур и Вук Бранковић, Хиландар, Дреница.

Хиландарска повеља браће Бранковић из друге половине XIV века у наци није изазивала посебну пажњу као неки други средњовековни документи. Међутим, спорадична истраживања у вези са садржајем текста, његовом дипломатичком анализом и питањем атрибуције, откривали су сву сложеност ове исправе. „Тешко је стићи до уверења о аутентичност слова браће Бранковића Манастиру Хиландару,“ приметио је тим поводом проф. Михаљчић, оптимистички додајући, „знатно више чињеница говори у прилог аутентичности

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије: *Традиција, иновација и иденитет у византијском свету* (ев. бр. 177032).

исправе“.¹ Ипак, истраживања која су се последњих 150 година директно или индиректно односила на ову повељу нису са подједнаком пажњом препознавала њене особене дипломатичке одлике, нити учавала њихову двосмисленост. Сложеност и непотпуност тих истраживања речито је исказана у самом називу документа – за неке ауторе то је заједничка повеља Гргура и Вука или монаха Романа, Гргура и Вука, а за друге, само господина Вука.

Повеља се сачувала у два средњовековна преписа исписана на два посебна пергаментна свитка, која су похрањена у архиви манастира Хиландара под сигнатурама №58 и №59. Иако је до нас доспела у два примерка са истоветним текстом, предмет истраживања био је углавном ограничен на докуменат Хиландар №58 који је богатији по својим дипломатичким особеностима. Наиме, за разлику од другог примерка, Хиландара №59, он представља оверену исправу која садржи наводни потпис и печат ауктора правног чина. Управо због ове посебности и „уверљивости“, докуменат Хил. №58 постао је предмет истраживања и на основу њега су приређена данас постојећа издања повеље.² Овакав избор може се на први поглед оправдати, али се, ипак, није показао превише срећним за дипломатичка и друга историјска истраживања.

Према садржају текста исправе, који се подједнако чита у оба хиландарска примерка, синови севастократора Бранка Гргур, Вук и њихов старији брат, хиландарски монах Роман, договорили су се да дарују манастир Хиландар поседима од своје заједничке баштине. Светогорском манастиру уступљени су том приликом Црква Св. Арханђела са Трстеником и другим селима у Дреници. Затим, сам Вук прилаже још четири села из непосредног суседства Трстеника. Наведени садржај доводио се већ од најранијих истраживања, почев од седме деценије XIX века, у везу са садржајем хрисовуље цара Стефана Уроша од 11. марта 1365. године, којом се монаху Роману потврђују дарови које је у договору са браћом Гргуром и Вуком уступио Хиландару.³ Од тада се поменути исправа почела сматрати даровницом браће Бранковић, односно браће Гргура и Вука, у неким описима и монаха Романа.⁴ Пошто су старији коментари и описи документа (Хил. №58) настали на основу фотографије, остали су нерашчитани потпис и легенда на печату.⁵ Поменути ставови изнети су и у каснијим штампаним издањима према

¹ *Р. Михаљчић, И. Шїадијер*, Слово браће Бранковића манастиру Хиландару (11. март 1365. – почетак децембра 1371), ССА 6 (2007) 160 (= *Р. Михаљчић*, Огледи о српском праву, Бања Лука – Источно Сарајево 2013, 215–231).

² Наведени ставови препознају се у редоследу бројева традиционалних сигнатура ових докумената, које потичу из XIX века. Данас су документа у архиву Хиландара сложена према новој топографској сигнатури урађеној у сарадњи са Архивом Србије. Старим сигнатурама №58 и №59 одговарају нове А 8/4 и А 1/12.

³ *Архимандритї Леонид*, Историческое описание сербской царской лавры Хиландаря, Москва 1868, 72.

⁴ Документ је називан различитим именима, повељом (*грамотиѧ*) или хрисовуљом, указивано је да не постоји формула датума, док на његов спољни опис – врста материјала, тип писма или печат – нису сви истраживачи подједнако обраћали пажњу, *В. Григоровичь*, Очеркь путешествія по Европейской Турциї, Москва 1877, 46, № 33; *Т. Флоринский*, Аѡонскіе акты и фотографическіе снимки съ нихъ въ собраніяхъ П. И. Севастьянова, С.-Петербургъ 1880, 25, № 9; *А. Е. Викторовъ*, Собрание рукописей П. И. Севастьянова, Московскій публичнїй и Румянцевскій музеи, Москва 1881, 102, № 29.

⁵ На ране покушаје читања потписа није се могло ослонити, пошто је лоше очуван и дуго времена се сматрао нечитљивим, *Флоринский*, нав. дело, 25.

препису Хил. №58 с краја XIX и почетка XX века. У издању које је приредио Љуба Стојановић 1890, докуменат је сматран заједничком повељом Бранковића,⁶ што су углавном преузели и други издавачи епохе, Стојан Новаковић 1912.⁷ и Корабљов 1915. године.⁸ Увреженост ових погледа у науци показала се веома снажном и сто година касније – иако су у међувремену изнети и другачији ставови – приликом састављања каталога хиландарских ћирилских аката⁹ и приликом најновијег издања повеље 2007. године, односно докумената Хиландар №58 и №59.¹⁰

У складу са садржајем и усвојеним називом, усталило се и мишљење о времену настанка повеље, пошто поменути хиландарска документа не поседују формулу датума. Датирање је усклађено са годином царске хрисовуље од марта 1365.¹¹ У најновијем издању њен се настанак смешта у шире временске оквири, одређене поменути датумом и смрћу цара Уроша.¹²

Отприлике у време првих помена и описа ове исправе, а пре њеног издања, Љуба Ковачевић је 1888. године у својој студији о Вуку Бранковићу приметио да је „Вук доцније приложио“ своје дарове Хиландару, који су посебно наведени у тексту за њега тада „још нештампане повеље“, те да су „оба прилога у једну повељу уписана“. Другачије речено, Љуба Ковачевић разликује „прилоге“ Гргура и Вука од самосталног Вуковог даривања, који су посведочени у једном истом документу.¹³

Значајније помаке у дипломатичкој анализи учинио је Владимир Мошин 1966. године, показавши да је докуменат Хил. №58 по много чему неуобичајен.¹⁴ Посебно су анализирани елементи његове овере – Вуков потпис (објављен у целини једино код Корабљова) исписан црвеном бојом са немањићким именом „Стефан“ и висећи позлаћени печат. Мошин је на основу формуле потписа,

⁶ „Роман, Гргур и Вук Бранковић прилажу нека села манастиру Хиландару 1365“, *Љ. Стојановић*, Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др, Споменик СКА 3 (1890) 31–32 уз делимично прочитан потпис и пар речи из записа на маргини документа, и помен о печату.

⁷ „Гргур и Вук Бранковићи 1365. прилажу нека села манастиру Хиландару“, С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 442–444.

⁸ Actes de Chilandar II: Actes slaves, éd V. Korablev, ВВ 19 (1915) Приложение 1, № 55, 528–529 (даље у тексту *Korablev*, Actes de Chilandar II) преузео је Стојановићев назив и поред тога што је за разлику од претходних истраживача успео да прочита и објави потпис документа у целини.

⁹ Д. Синдик, Српска средњовековна акта у манастиру Хиландару, ХЗ 10 (1998) 62: „Повеља синова севастократора Бранка, Гргура и Вука којом манастиру Хиландару, поклањају цркву Свети Арханђели са селом Трстеником и другим имањима, зато што се њихов најстарији брат одрекао световног живота и повукао се у Хиландар“ (Хил. №58), односно „Повеља браће Бранковића којом уступају манастиру Хиландару део својих баштинских земаља зато што им је најстарији брат Роман монах у том манастиру“ (Хил. №59), исто, 63.

¹⁰ *Михаљчић*, *Шћадјер*, нав. дело, 151–166.

¹¹ *Стојановић*, Стари српски хрисовуљи, 31; *Новаковић*, Законски споменици, 442; *Korablev*, Actes de Chilandar II, 528; С. *Сјанојевић*, Студије о српској дипломатици: II Интитулација, III Инскрипција, IV Салутација, Глас СКА 92 (1913) 153; *Синдик*, нав. дело, 62, 63.

¹² В. нап. 1.

¹³ *Љ. Ковачевић*, Вук Бранковић (1372–1398), Годишњица Николе Чупића 10 (1888) 217–218 (= прештампано у: Бој на Косову – старија и новија сазнања, ред. *Р. Михаљчић*, Београд 1992, 297–352).

¹⁴ *В. Мошин*, Грамота Вука Бранковича с печатњом деспота Иоанна Ангела Палеолога, Polychronion–Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag, herausgegeben von Peter Wirth, Heidelberg 1966, 378–381.

садржаја исправе и палеографске анализе, изнео став да повеља припада Вуку Бранковићу. С правом указује, слично као и Љуба Ковачевић, на постојање два правна чина, јер како каже, поједина имања из Вукове исправе нису наведена у хрисовуљи цара Уроша.¹⁵ Палеографска анализа документа Хил. №58 и мартовске царске повеље показала је да је наводна Вукова исправа млађа неких 10 до 15 година.¹⁶ Кад је реч о висећем печату, Мошин је одбацио досадашње уверење да печат одговара имену ауктора наведеном у формули потписа, односно да припада господину Вуку. На основу читања легенде, он је показао да печат потиче из знатно старије епохе и да је припадао деспоту Јовану Палеологу, брату византијског цара Михаила VIII Палеолога (1259–1282).¹⁷ Овај податак није подстакао Мошина да искаже сумње у докуменат Хил. №58 у целини и да доведе у питање аутентичност његове овере поменутиим печатом или да посумња у аутентичност формуле потписа. Он је сматрао да је хиландарски докуменат Вукова повеља која је у његовој канцеларији намерно оверена туђим, али позлаћеним печатом.¹⁸

Изнете ставове о два правна чина сачувана у једној повељи прихватили су Гојко Суботић и Сотириос Кисас 1975. године. Аутори су такође указали на необичност овог документа препознавши његов „компилативни карактер који се испољава у форми изражавања“ и „смењивању различитог начина говора“, што указује на „сажимање дарова из два различита извора“. Ова запажања представљају једно од важних полазишта у нашој студији о Хил. №58/59. Међутим, у поменутом раду постојећи докуменат се сматра за „Вуково касније проширење даровнице коју су браћа пре тога заједно издала“. Односно, „у заједнички текст браће“, који је могао послужити као основа цареве потврде, „убачен је Вуков прилог“ и унет његов потпис. Аутори, дакле, нису довели у сумњу оригинал Вуковог акта и поред низа, како су рекли, „необичности“, као ни време његовог настанка пре 1371. године.¹⁹

Независно од рада Суботић–Кисас, ослањајући се на један каснији рад Владимира Мошина,²⁰ Милица Грковић је 1977. изнела сличне ставове. Она примећује да у „првом делу касније писане Вукове повеље“ постоји једна старија повеља браће Бранковића из 1365. године. При том, у раду није изнета ни најмања сумња у то да докуменат Хил. №58 можда не представља оригинал нити сумња у аутентичност Вуковог потписа „господин Стефан Вук“, док о печату није расправљано. Указано је да постоји и докуменат Хил. №59, који ауторка сматра „концептом или преписом овог документа“, односно Хил. №58.²¹ Постојање исправе која у себи садржи два правна чина препознаје и проф.

¹⁵ Исто, 379, 380.

¹⁶ Исто, 380–381.

¹⁷ Исто, 381. О деспоту Јовану Палеологу, в. Б. Ферјанчић, Деспоти у Византији и јужно-словенским земљама, Београд 1960, 36–39, *passim*.

¹⁸ Мошин, нав. дело, 381.

¹⁹ Г. Суботић, С. Кисас, Надгробни натпис сестре деспота Јована Угљеше на Меникејској Гори, ЗРВИ 16 (1975) 166–167, нап. 17.

²⁰ Своје ставове и погледе Мошин је сажето изнео у једном другом раду: В. Мошин, Самодржавни Стефан кнез Лазар и традиција немањићког суверенитета од Марице до Косова, О кнезу Лазару, Београд 1975, 41 када је истакао да је Вук „потврдио Хиландару њихов ранији поклон из 1365. године“, мислећи на заједнички поклон браће Бранковић.

²¹ М. Грковић, Хрисовуља Вука Бранковића Хиландару, ПКЛИФ 43/1–2 (1977) 59–60.

Мирјана Живојиновић 1998. у свом кратком осврту на садржај документа Хил. №58 приликом описа хиландарског метоха у Дреници.²²

Погледи Милице Грковић на поменута хиландарска документа као на „оригинал“ и његов „препис“, усвојени су касније у каталогу хиландарских академика Душана Синдика 1998. године,²³ мада аутор каталога и даље користи њихов стари назив и првобитно датирање.²⁴

Слични ставови о пореклу изнети су у раду који прати најновије издање повеље.²⁵ У њему су представљена прилично оригинална палеографска и археографска испитивања која су могла да усмере дипломатичка истраживања у другачијем правцу. Заправо, та истраживања су само делимично утицала на промену традиционалних погледа. Њихова новина је у томе што не обухватају палеографску анализу исправа произашлих из различитих канцеларија, како је то раније учинио Мошин, већ су заснована на поређењу писма докумената Хил. №58 и Хил. №59. Таква анализа показује, како сматра Ирена Шпадијер, да је документ Хил. №58 млађи од документа Хил. №59. Први документ Шпадијер датира у крај XIV и почетак XV века, а други у нешто раније време, другу половину XIV столећа.²⁶ То значи да је оверени документ са потписом и печатом био исписан рукописом који припада нешто познијем времену, што не искључује могућност да је препис неовереног документа Хил. №59. Нова палеографска истраживања показала су да досадашње поверење истраживача у документ Хил. №58 није било оправдано. Сасвим је умесно упитати се да ли пред собом уопште имамо оригиналну исправу Гргура и Вука, односно Вука Бранковића, како се до сада мислило. У дипломатичкој анализи која прати најновије издање повеље старији погледи усаглашавани су са савременим палеографским и археографским запажањима. Изнет је закључак да се *Слово браће Бранковића*, како је повеља названа, није сачувало у оригиналу, већ да пред собом имамо два примерка која представљају „копију“ овереног документа и „неоверени концепт“. То би значило да је документ Хил. №59 „неоверени концепт“ настао у „време записивања правног чина“ до којег је дошло пре смрти цара Уроша, док је документ Хил. №58 „копија која је преписана са концепта или са оштећеног оригинала, вероватно пре смрти дародавца Вука Бранковића“.²⁷

Можемо се сложити са тврдњом већине горенаведених аутора да такозвана повеља Бранковића не сведочи само о једном правном чину и једном ауктору. Поменута палеографска и археографска истраживања омогућавају, са своје стране, да се досадашње знање о овој проблематици у потпуности изокрене. У прилог томе иду дипломатичка запажања изнета у овој студији, на основу којих се садржај документа Хил. №59 и нешто млађег Хил. №58 не сматра заједничком

²² М. Живојиновић, Властелинство манастира Хиландара у средњем веку, у: Манастир Хиландар, Београд 1998, 89.

²³ Први документ означен је као „оригинал (или аутентичан препис?)“, а други као „препис“, Синдик, нав. дело, 62, 63.

²⁴ В. горе нап. 9.

²⁵ Михаљчић, Шпадијер, нав. дело, 151–166.

²⁶ Исто, 161. У најновијем издању објављен је уз наведено истраживање и садржај документа Хил. №59 са фотографијом.

²⁷ Исто, 162.

повељом Гргура и Вука или самосталном господина Вука. Текст хиландарских докумената садржи две формуле интитулације које нису међусобно исте, а једна је употребљена на прилично неуобичајеном месту у тексту, док су, опет, обе оне заједно прилично различите од формуле потписа који се налази само на једном од преписа. На основу сачуваних исправа можемо закључити да документи који се данас чувају у манастиру Хиландару под сигнатуром Хил. №58 и №59 нису произашли из канцеларије господина Вука. Оба ова документа представљају једну компилацију састављену из различитих делова две данас изгубљене повеље Бранковића које су издате у различитом периоду од стране различитих ауктора различитим дестинатарима. Једна је заједничка повеља Гргура и Вука монаху Роману, док је друга самостална господина Вука манастиру Хиландару. Стога, компилацију сачувану у виду докумената Хиландар №58 и №59 не би требало сматрати за аутентични препис, копију или концепт једне од поменутих повеља. У тој компилацији примећује се сажимање садржаја две различите исправе, прекрајање њиховог текста, уношење и избацивање појединих дипломатичких формула у намери да се њихов садржај прилагоди унапред замишљеном тексту који би одражавао форму јединственог документа. Приликом наведене радње неповратно су изгубљени делови повеља који нису ушли у данас постојећу компилацију Хил. №58/59. На тај начин, изграђена је нова структура текста који је у једном тренутку био оверен потписом и печатом, што је истраживаче доводило до погрешних закључака да у овереном документу препознају оригинал или као у најновијем издању, препис „оштећеног оригинала“ повеље Бранковића.²⁸

Намера ове студије јесте да укаже на аутентичне делове из садржаја обе повеље Бранковића и да, колико је то на основу садашње компилације могуће, предочи основне путоказе ка реконструкцији формула протокола, текста и есхатокола данас изгубљених исправа. Уједно, то би био и доказни поступак напред наведених тврдњи о постојању не једног, већ два различита документа која сведоче о два различита правна чина. Усвајање таквих ставова подразумева и ново датирање изгубљених повеља Бранковића, као и разматрање могућих мотива и времена настанка њихове компилације сачуване у два средњовековна хиландарска преписа. Наведене анализе намећу потребу да се изнова размотри и питање овере „Вукове повеље“, пре свега, формуле потписа. Важно дипломатичко питање које није у директној вези са повељама браће Бранковић тиче се записа дописаног при дну документа Хил. №58 у којем се наводи, како изгледа, ново даривање манастира Хиландара у време Вукове удовице Маре и њених синова.

²⁸ У српској дипломатици је релативно недавно реактуелизовано питање о „преписима и прерадама“ средњовековних докумената који се чувају у манастирским архивама, *С. Ћирковић*, Хиландарски игуман Јован (Проблем аката српске царске канцеларије), Осам векова Хиландара – историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Београд 2000, 59–70. Према мишљењу Симе Ћирковића постоје „прерађене верзије“ исправа које „по неким битним обележјима одуарају од оригиналних аката владарске канцеларије“, мада се оне „ослањају на аутентичне документе“, данас сачуване или изгубљене. Мотиви прерада били су практичне природе: „парнице око поседа су најчешће давале повода за настанак оваквих прилагођених и измењених верзија владарских аката или докумената самога братства“, исто, 61–62.

Реконструкција заједничке повеље браће Бранковић

Највећи део компилације Хил. №58/59 припада документу који су издали Гргур и Вук заједно, у договору са својим старијим братом, хиландарским монахом, *сѣтарцем* Романом. Докуменат је даровница којом Гргур и Вук уступају део заједничких баштинских поседа у дреничком крају монаху Роману, да би их он, према договору, поклонио и „записао“ манастиру Хиландару. О постојању овог правног чина (*actio*), али не и о његовом записивању у форми повеље (*conscriptio*), знамо из поменуте мартовске хрисовуље цара Стефана Уроша из 1365. године.²⁹ Садржај даровнице браће Бранковић сачуван је, ако не у целини, онда највећим делом. Њени најважнији елементи унесени су у хиландарску компилацију: симболична инвокација, интитулација, формула петиције-интервенције, нарација, диспозиција, санкција, и део есхатокола, прецизније апрекација, уз изостанак можда постојеће формуле короборације, датума и потписа (када је реч о документу Хил. №59).

Изгледа да повеља Бранковића није поседовала аренгу, јер иза симболичке инвокације следи интитулација са девоцијом (*ѿо милости Божјој*) двојице браће, која је дословно пренесена: По м(н)л(о)стн б(о)жѣн и г(о)с(подн)на нн прѣвкысѡкааго ц(а)ра стефана оуроша. самодрѣжца всѣх(ь) срѣбскыных(ь) земль. и гр(ь)чскыных(ь) и поморскыных(ь). иа грѣгоу(ь) и брат(ь) мн влѣк(ь). с(н)нове великаго севастократора бранка. г(осподн)на же градѡ охридѡ.³⁰ Ова формула спада у сложени облик интитулације и са дипломатичког становишта од великог је значаја. Интитулацији ауктора правног чина, браће Гргура и Вука, претходи интитулација суверена средњовековне Србије, цара Стефана Уроша.³¹ Сличан поступак примењен је и у исправи великог слуге Јована Оливера, каснијег деспота, где знатно скраћена интитулација краља Стефана Душана претходи аукторовој.³² Наведена формула из повеље Бранковића, сагледана у контексту сличних (за сада су нам познате две наведене), указује на ново поље дипломатичких истраживања. Оно се односи на формуларе и праксу властеоских канцеларија из периода владавине Немањића, можда и касније, током последње четвртине XIV и прве половине XV века. У сваком случају, садржај компилације Хил. № 58/59 сведочи о постојању посебно писаног документа (повеље) о даривању од стране властелина-ауктора. Ово сведочанство је од значаја за српску дипломатику пошто о властеоским

²⁹ „... како се договорио (како се ис(тъ) зговори(ь) с браћом Гргуром и Вуком да приложе (да приложѣ) од своје баштине цркви свете Богородице Хиландарске...“; *Р. Михаљчић*, Хрисовуља цара Уроша манастиру Хиландару о дару калуђера Романа (1365, март 11, индикт III), ССА 5 (2006) 141, 142 (= Огледи о српском праву, Бања Лука – Источно Сарајево 2013, 203–213).

³⁰ „По милости Божијој и господина нам превисоког цара Стефана Уроша, самодршца свих српских земаља, и грчких и поморских, ја, Гргур и брат ми Вук, синови великог севастократора Бранка, господара града Охрида“, *Михаљчић*, *Шпадијер*, нав. дело, 152, 156; Хил. №58, ред 1–3; Хил. №59, ред 1–3 (превод на савремени језик И. Шпадијер).

³¹ *Сѣанојевућ*, Студије о српској дипломатици: II Интитулација, 153–154 издвојио је ову интитулацију као „нову и необичну“, у којој се „први пут у рашким повељама у Девоцији истиче владалац“.

³² По м(н)л(о)стн б(о)жѣн и по м(н)л(о)стн г(осподн)на мн кр(а)ла Степана, иа слѣга велн олинберѡ. *Д. Живојиновић*, Повеља великог слуге Јована Оливера Манастиру Светог Димитрија у Кочанима, ССА 11 (2012) 26.

даривањима из времена Немањића и њихових наследника углавном знамо на основу сачуваних владарских повеља и хрисовуља у којима се потврђује правни чин склопљен од стране владару потчињене властеле и одређеног манастира (углавном Хиландара), односно цркве.

У интитулацији Бранковића јасно се указује на различити друштвени положај двојице браће у време издавања исправе: прво је наведен старији брат Гргур, а за њим млађи, Вук. Вукова интитулација је утопљена у братовљеву, те је он означен као Гргуоров брат. Поменути хијерархијски однос међу браћом хронолошки одговара средини седме деценије XIV века. У том периоду, 6873. године од стварања света (1364/5) настао је заједнички портрет браће Бранковић и цара Стефана Уроша на фасади параклиса Св. Григорија охридске Цркве Св. Богородице Перивлепте. На портретима су Гргур и Вук представљени са ореолима, али је фигура старијег брата крупнија и осликана непосредно уз портрет самог цара. Натписи уз портрете Бранковића указују на њихово племенито порекло и не истичу разлику у њиховом друштвеном положају: обојица су „великорођени“ синови севастократора Бранка.³³

Заједничка интитулација Гргура и Вука из данас изгубљене повеље састоји се из две основне целине. Прву чини њен прилично једноставни облик, лична заменица у једнини и лично име, ња Грѣгур(ь), односно *ја Вук*, што је тип формуле који се уз извесне модификације задржао касније у канцеларији господина Вука (в. ниже). У другом делу позива се на угледно порекло браће, синова тада највероватније преминулог севастократора Бранка, некадашњег господара Охрида.³⁴ Позивање на угледне претке није необично у српским формулама интитулације³⁵ и није непознато у канцеларији господина Вука.³⁶ Формула интитулације из заједничке повеље не може се са дипломатичког становишта сматрати „родословом Бранковића“.³⁷

Иза интитулације ауктора правног чина следе формуле петиција-интервенција и нарација (експозиција), које по својој тематици чине јединствену целину.³⁸ У тексту заједничке повеље који се сачувао у компилацији Хил. №58/59

³³ Ц. Грозданов, Охридско зидно сликарство XIV века, Београд 1980, 123–124; за детаљније читање натписа уз портрете Бранковића, М. Сѣремѣћ, Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба, Београд 1994, 18–19; *исѣи*, Бранковићи у Охриду, Вардарски зборник 5 (2006) 1–7.

³⁴ О севастократору Бранку, в. *исѣи*, Бранковићи – обласни господари Косова, Свети кнез Лазар, Београд 1989, 121 (= Прекинути успон: Српске земље у позном средњем веку, Београд 2005, 127–139); *исѣи*, Деспот Ђурађ Бранковић, 17–18.

³⁵ Позивање на угледне претке у интитулацији присутно је у западноевропској и српској средњовековној дипломатичкој пракси, о томе: Сѣанојевић, Студије о српској дипломатици: II Интитулација, 111, 146–147, 150, 154, *passim*.

³⁶ ѡа рабѣ ва(а)д(ы)цѣ цокѣѣ х(он)с(т)ѣ, ва(ь)кѣ, снѣ сѣастократора бран'ка, ѣнѣкѣ ѡладѣна воѣводе, С. Бојанин, Повеља Вука Бранковића којом ослобађа манастир Хиландар плаћања „Турског данка“ (1392, новембар 21), ССА 9 (2010) 150. 147–158.

³⁷ Мишљење да „уводни део слова почиње родословом Бранковића“, изнесено је у раду Михаљчић, *Шѣадијер*, нав. дело, 160.

³⁸ У дипломатици се интервенција (петиција) неретко сагледава и као део нарације (експозиције) документа; о томе, в. Сѣанојевић, Студије о српској дипломатици: VII Интервенција (петиција), VIII Експозиција (нарација), IX Диспозиција, Глас СКА 96 (1920) 80. Уп. *J. Stipišić, Pomocne povjesne znanosti u teoriji i praksi: Latinska paleografija, opća diplomatika, kronologija*, Zagreb 1972, 149.

изричито се говори да су Гргур и Вук даривали манастир Хиландар на молбу њиховог најстаријег брата, хиландарског *сѣтарца* Романа: „И хтеде опет видети нас и договорити се с нама да приложи од своје баштине и нашега дома (от своє вацинне и от нашего домоу) пресветој Богородици хиландарској“.³⁹ Гргур и Вук називају *сѣтарца* Романа братом „по плоти и крви“, који је рођењем „старији од нас“ и који „не узљуби живот овога света него зажеле да буде монах... желећи задобити вечна добра“. У тексту се каже да су браћа прихватила „његову жељу“, те су „због братске молбе“ (за егово хотѣнїе и за помоленїе брат(ь)ско)⁴⁰ одлучила да *сѣтарцу* Роману уступе „са чашћу“ (попоустнїемо съ ч(ь)стїю) одређене баштинске поседе које би он „приложио“ и „записао“ (да си вса та вышеписаннаа приложн и запнше) светогорском манастиру.⁴¹

Даровани поседе Бранковића пажљиво су исписани у диспозицији документа, уз уобичајену формулу да се поседе дарују *с међама и свим љравинама*.⁴² Овим даривањем основано је језгро новог хиландарског метоха у Србији.⁴³ Њега су чинили следећи баштински поседе Бранковића у Дреници: Црква Св. Арханђела (цр(ь)квѣ с(к)ет(а)го арханг(ε)лла) са селима Трстеником (съ селомъ трѣстенкомъ) и Тушиљем (тоушнїемъ) и селиштем Худинце (хѣдинце), а на посебну молбу монаха Романа (за егово оумоленїе), како се истиче у тексту, уступљено је и село Бежанићи (бежаннїе).⁴⁴ Уз набрајање поседа, у компилацији су детаљно дате и међе села Трстеник и Тушиље (Тушило) чији опис почиње уобичајеним формулама: *а се међа трѣстенкоу и съ заселци...*, или *и тоушнїа међа...*⁴⁵ Изгледа да је у оригиналном документу попис међа следио иза навођења дарованих села. У компилацији се не наводе међе за друга два села, те не можемо бити сигурни да ли су оне биле унесене у данас изгубљену повељу, и уколико јесу, зашто је њихов попис изостављен.

После пописа поседа, у диспозицији се наглашава да су браћа поменуте поседе даровала „господину и оцу нашем Роману“ да их он у своје име уступи „пресветој и пречистој мајци Христа Бога нашега, хиландарској, ради спасења и помена нашим дедовима и родитељима и нама (а въ поменъ наших(ь) дѣдом(ь) и

³⁹ *Михаљчић, Шїадијер*, нав. дело, 153, 156; Хил. №58 ред 8–10; Хил. №59 ред 10–11.

⁴⁰ Исто, 153, 156; Хил. №58 ред 9–10; Хил. №59 ред 12.

⁴¹ Исто, 154, 157; Хил. №58 ред 25, 26–27; Хил. №59 ред 30, 32.

⁴² и съ всаком(ь) правнїом(ь)... и с мѣгаци съ хотѣси, исто, 153, 154; Хил. №58 ред 11; Хил. №59 ред 13.

⁴³ О наведеном хиландарском методу, *М. Благојевић*, Средњовековна села манастира Хиландара на Косову и Метохији, Пета казивања о Светој Гори, Београд 2007, 127–128; *М. Живојиновић*, нав. дело, 89. *М. Сїремїћ*, Бранковићи и Хиландар, Осам векова Хиландара – историја, духовни живот, књижевност, уметност и архитектура, Београд 2000, 73 (= Прекинути успон: Српске земље у позном средњем веку, Београд 2005, 421–438).

⁴⁴ Заправо, Гргур и Вук уступили су Бежениће Роману („приложисмо господину и оцу нашем Роману“) да би их он поклонио Хиландару, *Михаљчић, Шїадијер*, нав. дело, 153, 156; Хил. №58 ред 10–15; Хил. №59 ред 12–18. О идентификацији наведене цркве и села, в. *М. Пурковић*, Попис села у средњовековној Србији, Годишњак Скопског филозофског факултета 4/2 (Скопље 1940), 60, 150, 151, 154. Ову идентификацију прихватио је *Сїремїћ*, Бранковићи и Хиландар, 73. За дреничку цркву Св. Арханђела и села, уп. постхумно објављену студију *Т. Вукановић*, Дреница: Друга српска Света Гора, Приштина 1998, 38, 224–5, 434–7, 437–8.

⁴⁵ „А ово је међа Трстеника са засеоцима...“, или „И Тушиљу међа...“, *Михаљчић, Шїадијер*, нав. дело, 154; Хил. №58 ред ; 18–25; Хил. №59 ред 22–30.

родителѣм(ь) и наць)“.⁴⁶ На више места у документу понавља се чињеница да је Хиландар дариван баштинским поседима Бранковића: понѣж(е) сїа вѣщина кс(тъ) наших(ь) прѣдѣд. и дѣд и наших(ь) родителѣ даже и до д(ь)н(ь)сѣ наша.⁴⁷ Заузврат, обавеза хиландарског братства била је да служи помен мртвим и живим члановима породице Бранковић. Тим је поводом изнесено мишљење да су стицањем права на помен, Бранковићи стекли „ритуално ктиторско право“ (С. Троицког) над манастиром Хиландаром.⁴⁸

У савременој науци преовладава уверење, без јаснијег упоришта у извору, да су прва три наведена места била уступљена Цркви Св. Арханђела у време Романовог, Гргуровог и Вуковог оца, севастократора Бранка.⁴⁹ Изгледа да су села Трстеник и Тушило од раније припадала цркви, пошто се једино за место Худинце, односно Худине (в. ниже у тексту), изричито наводи да је уступљено цркви од стране севастократора Бранка (родителѣ нашѣ севастократорѣ приложн(ь) цр(ь)к-вы тоици).⁵⁰ Село Бежанићи није припадало поменутој цркви и оно је, као што је речено, посебно даривано Хиландару на изричиту молбу монаха Романа.

Заједничка повеља браће Бранковић садржавала је санкцију духовног типа (*poena spiritualis*), која је у целини пренета у компилацију Хил. №58/59. Она отпочиње уобичајеном формулом која означава могуће преступнике правног чина, рођаке и друге припаднике властеле – кто от сѣродныхъ наших(ь) нан кон люко властелин(ь).⁵¹ Наведена формула сагледава се у контексту племићких даровница из немањићког доба, што значи да је усклађена са заједничком интитулацијом двојице браће и њиховог цара. Она се разликује од формула из каснијег времена Вукове владавине као обласног господара које су сличне оним *владарским*, а у којима се у потенцијалне преступнике убрајају наследници на власти.⁵² Преостали део садржаја сличан је свим другим санкцијама духовног типа. У компилацији, односно данас изгубљеној повељи двојице племића Гргура и Вука, преступнику се прети Божјим гневом, небеским силама и(ли) чудесном силом светих предмета. Преступника ће „разорити“ (таковааго да разорит(ь)) Господ Бог и пречиста Богородица или ће га „поразити“ (да га порази) сила Часног и животворног крста и проклети (да прїиде клетвоу) дванаесторица апостола и 318 светих

⁴⁶ Исто, 154–155, 157; Хил. №58 ред 26–28, 29; Хил. №59 ред 34.

⁴⁷ „...јер ова је баштина наших прадедова и дедова и наших родителѣ све до данас“, исто, 155, 157; Хил. №58 ред 29–30; Хил. №59 ред 35.

⁴⁸ *Сїремић*, Бранковићи и Хиландар, 77. Уп. М. Благојевић, Кнез Лазар ктитор Хиландара, Свети кнез Лазар, Београд 1989, 54; в. С. Троицки, Ктиторско право у Византији и у Немањићкој Србији, Глас СКА 168 (1935) 120–121.

⁴⁹ Поменутих ставова су М. Динић, Област Бранковића, ПКЈИФ 26/1–2 (1960) 5; *Сїремић*, Бранковићи – обласни господари Косова, 122.

⁵⁰ *Михаљчић*, *Шїадијер*, нав. дело, 153; Хил. №58 ред 12–13; Хил. №59 ред 14–15.

⁵¹ „...неко од сродника наших или било који властелин“, исто, 155; Хил. №58 ред 31; Хил. №59 ред 37.

⁵² и ц(о)лю всакога кога Б(о)гъ нзволн по дне бити („И молим сваког кога Бог изволи да буде после мене“), С. Бојанин, Повеља Вука Бранковића о даровању скопског манастира Светог Георгија манастиру Хиландару (1. септембар 1376. – 31. август 1377. године), ССА 8 (2009) 121, 122 или по дне снєю землєю обладаати нан от синовъ цюнхъ нан от сѣродныхъ цюнхъ нан кто нны („...да после мене завлада овом земљом, или од мојих синова, или од мојих рођака, или неко други“), Грковић, нав. дело, 73, 73.

„богоносних“ (никејских) отаца и сви „богоугодни“ свеци.⁵³ Непосредно иза санкције следи формула апрекације, вљкы аминъ („у векове амин“),⁵⁴ којом се завршава сачувани препис повеље. Формула короборације, која казује на начин овере повеље⁵⁵ и формула датума, уколико су постојали, нису унесени у компилацију Хил. №58/59.

Месѿо ѿреѿлиѿања садржаја из ѿрве и друге ѿовеље Бранковића

Основна интервенција компилатора приликом састављања документа Хил. №58/59 препознаје се у преузимању текста из једне друге повеље и његовом уметању у диспозицију заједничке повеље Бранковића. Тиме се прекида континуитет у излагању садржаја прве повеље, чији је текст, на овај начин, раздвојен на два дела. Другачије речено, у поменутој компилацији садржај једне повеље не следи садржај оне друге. Уметнути део је тематски сасвим у складу са целином садржаја документа Хил. №58/59. Он се односи на хиландарску метохију Св. Арханђела у Дреници и преписан је из повеље једног од ауктора претходно склопљеног правног чина, господина Вука. Тако су уз поседе из заједничке исправе Бранковића дописана друга четири дреничка села, која је господин Вук самостално даривао манастиру Хиландару.

Компилаторски карактер документа Хил. №58/59 препознаје се прилично јасно. Делови данас изгубљених повеља механички су повезани изразом по сѿѿ же („потом, пак“),⁵⁶ који је за ову прилику највероватније дописан. Он непосредно претходи интитулацији господина Вука и мало је вероватно да је преузет из оригиналног документа. Познато је да се интитулација у Вуковим повељама налазила на самом почетку документа, одмах иза симболичне инвокације или прилично кратке и уопштене аренге.⁵⁷

Приликом састављања компилације није се сматрало неопходним да се два различита текста по стилу и начину изражавања (употреба првог лица јединине и множине) саобразе у једну нову, граматички усклађену текстуалну целину. Почетак и завршетак документа Хил. №58/59 исписан је у првом лицу множине,

⁵³ *Михаљчић, Шпадијер*, нав. дело, 155; Хил. №58 ред 32–34; Хил. №59 ред 38–41. О наведеном типу санкције в. *С. Сѿанојевић*, Студије о српској дипломатици: X Санкција, Глас СКА 100 (1922) 27–47; *И. Мошин*, Санкција у византијској и у јужнословенској цѿрилској дипломатици, *Анали ННД* 3 (1954) 42, нап. 83.

⁵⁴ *Михаљчић, Шпадијер*, нав. дело, 155; Хил. №58 ред 34; Хил. №59 ред 41. О формули апрекације, в. *С. Сѿанојевић*, Студије о српској дипломатици: XII Апрекација, Глас СКА 106 (1923) 17–21 иако није наведен пример из овог документа.

⁵⁵ У Вуковим повељама могла је бити присутна кратка формула короборације: н снѿ записа, *Бојанин*, Повеља Вука Бранковића о даровању скопског манастира, 124, или нешто дужа, која указује на наређење да се повеља напише: „ѿвеленијем господина Вука“, *М. Шуца, Т. Субоѿин Голубовић*, Повеља Вука Бранковића Дубровнику, *ССА* 9 (2010) 102; *Бојанин*, Повеља Вука Бранковића којом ослобађа манастир Хиландар плаћања „Турског данка“, 151.

⁵⁶ *Михаљчић, Шпадијер*, нав. дело, 154; Хил. №58 ред 15; Хил. №59 ред 18.

⁵⁷ Постоји пример и знатно дуже аренге у односу на уобичајене, у Вуковој повељи Хиландару за Доњу и Горњу Гадимљу, *Грковић*, нав. дело, 71, 72. Њу са интитулацијом ауктора повезује синтагма тѿѿ же н („зато и“), што одговара континуираном излагању текста ове исправе. Поменућа повеља представља прилично сложен докуменат који захтева потпунију дипломатичку анализу.

док је знатно краћи текст, који чини средишњи део ове компилације, написан у првом лицу јединине. Заједничка повеља браће издваја се у односу на ону самосталну, употребом граматичких облика множине, било да је реч о заменичким и придевским облицима као што су „нас“ (нась, Хил. №58, ред 3. и 8), „с нама“ (сь нами, Хил. №58, ред 8), „родитељ наш“ (родитељ нашъ, Хил. №58, ред 12–13), „мајци Христа Бога нашега“ (матеры христа бога нашего, Хил. №58, ред 27) или глаголским, „имамо брата“ (имѣюцима нама брата, Хил. №58, ред 3), „прихватисмо“ (прїехсмо, Хил. №58, ред 9) и „приложисмо“ (приложисмо, Хил. №58, ред 10. и 14), „попустисмо“ (попустисмо, Хил. №58, ред 25), који су присутни како у првом делу документа, тако и у формули санкције, „од сродника наших“ (от сродникъ нашихъ, Хил. №58, ред 31). Знатно краћи део хиландарске компилације написан је у првом лицу јединине: „мајци Христа мојега“ (матеры христа моего, Хил. №58, ред 16) или „приложих дому њеном“ (приложихъ дому еи, Хил. №58, ред 17),⁵⁸ што указује да су ови изрази преузети из једног другог документа. Наведени примери недвосмислено показују да је непознати компилатор механички унео у заједнички текст Гргура и Вука део из самосталне повеље господина Вука.

Приликом састављања компилације није се водило превише рачуна ни о дипломатичким правилима, те се препознаје приличан несклад и неуобичајена употреба основних дипломатичких елемената. У компилацију су унете, речено је, две различите формуле интитулације, а једна је употребљена на сасвим неодговарајућем месту, усред диспозиције документа. Да забуна буде већа уколико се нема у виду да је докуменат Хил. №58/59 компилација две различите исправе, једна од интитулација помиње двојицу, а друга само једног ауктора.

Реконструкција повеље господина Вука

Интитулацијом господина Вука отпочиње излагање садржаја преузетог из његове самосталне повеље. Формула је прилично једноставна и уобичајена за Вукову канцеларију: *иа бл(а)гч(ь)ствнн влѣк(ь)*.⁵⁹ Она обично отпочиње заменицом у првом лицу јединине, иза које следи лично име, углавном допуњено краћим епитетима, као нпр. *азъ рабъ х(рн)стоу влѣкъ*,⁶⁰ односно *иа г(оспо)д(н)нъ вл(ь)къ*,⁶¹ или без њих, и нешто другачије, по моћности *к(о)жнн иа влѣкъ бранковнкъ*.⁶² Лична заменица *ја* преузета је из говорног језика и била је чешће у употреби од књижевног, старословенског и српскословенског *аз*, и у документима се релативно често писала са удвојеним „а“, односно као *јаа*.⁶³

⁵⁸ *Михаљчић, Шћадџер*, нав. дело, 152–155.

⁵⁹ „Ја благочастиви Вук“, исто, 154; Хил. №58 ред 15; Хил. №59 ред 18.

⁶⁰ „Ја, раб Христов Вук“, *Бојанин*, Повеља Вука Бранковића о даровању скопског манастира, 121, 122.

⁶¹ „Ја господин Вук“, *исѣи*, Повеља Вука Бранковића којом потврђује привилегије Дубровнику (1389–1396), ССА 10 (2011) 111.

⁶² *Шуица, Субојин Голубовић*, нав. дело, 105.

⁶³ О појави удвајања слова (или лигатуре и слова), односно гласова, вероватно у жељи да се означи дужина вокала, в. *П. Ивић, В. Јерковић*, Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века, Нови Сад 1981, 31–36, 187–188.

Према данас сачуваном фрагменту унетом у компилацију (в. Прилог), иза интитулације следи текст који обично припада експозицији. У њему је уопштено исказана мотивација ауктора која је, у складу са правним чином, религијске природе: великоју кѣроу и любовъ милк къ с(вѣ)тѣи м(а)т(е)ры х(ри)с(т)а моего.⁶⁴ Затим следи диспозиција са дарованим селима прилежаща Трстенику: Баница или Бањица (ванница), Врбовац (врѣвовъць), Штучинце (щотчинце) и Мучиваре (моутиварѣ) съ всѣми мѣгаци и правинами и съ ѿтѣсы сель тѣхъ.⁶⁵ Наведеним текстом завршава се преузети садржај из самосталне Вукове повеље.

Вуковим поклоном била је увећана и територијално заокружена хиландарска метохија Св. Арханђела.⁶⁶ Наведени поседи налазили су се у суседству постојеће метохије – *прилежештиа* (припадајућа) Трстенику, како се у документу каже – међусобно удаљени 3 до 9 километара.⁶⁷ Да ли се може сматрати да ова дреничка села, због свог положаја и локалног окружења, потичу од старе баштине? Као неоспорна чињеница прихваћено је да су сва дарована села пописана у документу Хил. №58/59 припадала баштини Бранковића.⁶⁸ Уколико се пак хиландарски докуменат препознаје као компилација две различите исправе настале у различитом временском периоду, поменути закључци се не могу извести. У сачуваним деловима текста самосталне Вукове исправе нигде се не помиње порекло уступљених села. Исто тако, не постоји ниједан податак на основу којег би се могло тврдити да је компилација Хил. №58/59 замишљена као попис само баштинских поседа породице Бранковић у дреничком крају који су уступљени Хиландару.

Ради успешне дипломатичке анализе неопходно је држати се података које нам пружају сачувани документи Хиландар №58 и №59. Изгледа да је постојећи фрагмент из данас изгубљене Вукове повеље преузет у целини и да је највероватније представљао њен почетак, односно њен први део, уз изостављање симболичке инвокације. Питање постојања аренге је отворено, мада је познато да она није увек била саставни део формулара Вукове канцеларије. Пошто је реч о манастиру Хиландару као дестинатару, повеља је вероватно садржавала формулу духовне санкције, сличну оној (бар што се њеног другог дела тиче) из заједничке исправе Гргура и Вука или других Вукових докумената.⁶⁹ Заувек нам

⁶⁴ „...имајући велику веру и љубав према мајци Христа мојега“, *Михаљчић, Шиљадјер*, нав. дело, 154, Хил. №58 ред 16; Хил. №59 ред 19–20.

⁶⁵ „...са свим међама, правинама и отесима тих села“, исто, 154; Хил. №58 ред 17–18; Хил. №59 ред 22.

⁶⁶ *Благојевић*, Средњовековна села манастира Хиландара, 128, примећује територијалну повезаност поседа који су, према његовом мишљењу чинили „једну привредну и управну целину“.

⁶⁷ За идентификацију наведених села, *Пурковић*, нав. дело, 58, 76, 119, 160; њу прихвата *Сиремић*, Бранковићи и Хиландар, 73; о међусобној удаљености тих села, *М. Живојиновић*, нав. дело, 89. Уп. *Вукановић*, нав. дело, 221, 232–3, 247, 352–3.

⁶⁸ *Ковачевић*, нав. дело, 217–218, 221; *Динић*, нав. дело, 5; *Сиремић*, Бранковићи – обласни господари Косова, 122; *Сиремић*, Бранковићи и Хиландар, 73; *Вукановић*, нав. дело, 26; *Благојевић*, О издаји или невери Вука Бранковића, Зборник Матице српске за историју 79/80 (2009) 21, 26.

⁶⁹ О формули духовне санкције у повељама господина Вука општи осврт, *Мошин, Sankcija*, 41–42. Овом приликом изнова скрећемо пажњу да је формула којом се указује на потенцијалног прекршиоца правног чина вероватно била другачија од оне из заједничке исправе Гргура и Вука („сродници наши или било који властелин“), настале у времену када господин Вук није био обласни господар (в. горе у тексту).

остаје непознат и низ краћих формула које следе диспозицију, а пре свега оних важнијих, као што су датум и потпис. Изостављање појединих делова из Вукове исправе приликом састављања компилације Хил. №58/59 може се објаснити главним мотивом њеног састављача – да преузме текст који документује правни чин и личност ауктора.

Данас не постоје подаци који би указивали да се Вук у својој повељи пози-вао на ранију, заједничку исправу. Непостојање формуле петиција–интервенција, као и прилично кратко казивање у нарави (експозицији), оставља отвореним низ питања у вези са настанком правног чина и његовог писаног документа. Једно од тих питања стоји у вези са молбом заинтересованог дестинатара, односно Хиландара, да прошири своју метохију у Дреници, док се друго односи на могућег посредника у преговорима између господина Вука и хиландарског братства. Из заједничке повеље Бранковића знамо да је најстарији брат, тада већ монах, подстакао своју млађу браћу да светогорском манастиру заједнички дарују део баштинских поседа. У другачијим политичким приликама он је 1376/7. године посредовао у име Хиландара код свог брата господина Вука, тада обласног господара, што је за последицу имало уступање чувеног скопског Манастира Св. Ђорђа Горга Хиландару.⁷⁰ Питање молбе дестинатара (*petitio*) и посредовања (*intercessio, interventio*) показало се важним у науци приликом разматрања времена настанка другог правног чина записаног у документу Хил. №58/59 (в. ниже). У горепоменутој литератури изнесено је мишљење да је даривање дреничких села од стране господина Вука такође учињено посредством најстаријег сина севастократора Бранка. Такав закључак се могао донети једино у контексту ондашњих схватања о јединственој природи документа Хил. №58/59.

У сваком случају, диспозиција Вукове повеље била је у односу на друге њене елементе од највећег интереса за састављаче компилације Хил. №58/59. Она је можда била и разлог њеног настанка, о чему ће бити више речи у једном од наредних поглавља овог рада. Структура сачуваног текста са основним дипломатичким формулама несумњиво указује да је он преузет из аутентичног документа који је сведочио о правном чину склопљеном између господина Вука као ауктора и манастира Хиландара као дестинатара.

Време настанка обе повеље Бранковића

Уколико се жели приближно одредити време настанка исправе Банковића за дреничка села у облику у којем је представљена у документима Хил. №58 и №59, не може се говорити о једном хронолошком догађају. Заправо, реч је о три различита временска периода која треба довести у везу са настанком два правна чина и три писана документа која о њима сведоче или су сведочила. Први временски период односи се на настанак данас изгубљене заједничке повеље Гргура и Вука, други на изгубљену повељу господина Вука, а трећи на настанак компилације ових исправа која је сачувана у хиландарским документима.

⁷⁰ Бојанин, Повеља Вука Бранковића о даровању скопског манастира, 121, 122.

Најприближније се може одредити време настанка заједничке повеље Гргура и Вука. У науци се, видели смо, њен настанак доводи у везу са повељом цара Уроша од 11. марта 1365. године (Хил. №53). Ова царска хрисовуља сачувана је у оригиналу: исписана је канцеларијским брзописом препознатљивим за канцеларију цара Уроша, оверена царевим потписом и златним печатом цара,⁷¹ док сачувани водени знак на хартији, *крушка*, одговара времену настанка документа.⁷² Из формуле петиција–интервенција сазнајемо о посети сина севастократора Бранка *сѣарца* Романа цару, и о његовој молби да цар потврди дарове који према заједничком договору – како се *ис(тъ) зговорн(ь)* – он и његова браћа, Гргур и Вук, прилажу „од своје баштине“ (приложѣ оѡдъ своѣ баштинѣ) манастиру Хиландару, „за спомен пречасног старца Романа“.⁷³ У наведеном се тексту помиње договор браће и потврђује правни чин, али без изричитог помена о постојању писаног документа Гргура и Вука. Затим, у диспозицији хрисовуље појединачно се наводе дарови уступљени Хиландару од баштине Бранковића: „баштинску Цркву Светог арханђела са три села: с Трстеником, Божанићима, Тушилом и селиштем... с Худинама“.⁷⁴ То су иста она црква и села која су била пописана у заједничкој повељи Гргура и Вука.⁷⁵ У царском документу се детаљније казује о релативно савременим догађајима који допуњују историјат *селишѣа* Худине. Оно је у време уступања севастократору Бранку било напуштено, пошто је његово становништво побегло у Бугарску.⁷⁶

На основу мартовске повеље цара Уроша датира се правни чин браће Бранковић из сачуване компилације Хиландар №58/59 обично у почетак 1365.

⁷¹ *Михаљчић*, Хрисовуља цара Уроша, 144.

⁷² На основу погрешног закључка да се помоћу водених знакова може прецизно датирати производња папира у једну одређену годину, поједини истраживачи нису хрисовуљу цара Уроша сматрали оригиналном (иако томе у прилог иду сви унутрашњи и спољни елементи документа), већ само „аутентичним преписом“ – *Синдик*, нав. дело, 57 без неког већег разлога варијанту воденог знака *крушка* довео је у везу са 1366. годином, што је прихватио и *Михаљчић*, Хрисовуља цара Уроша, 139, 144. Водени знак на хартији царева хрисовуље својевремено је утврдио *Мошин*, Грамота, 378 датирајући настанак повеље у шире временске оквире: „написана на бумаге с водњним знаком из тога времени“. За прилично сличне варијанте воденог знака *крушка*, који се могу оквирно датирати у седму деценију XIV века, а тиме и у 1365. годину, в. *V. A. Mošin, S. M. Traljić, Vodeni znakovi XIII. i XIV. vijeka II, Zagreb 1957, 486–489; M. Гроздановић-Пајић, P. Сѣанковић*, Рукописне књиге манастира Дечани, књ. II: Водени знаци и датирање, Београд 1995, XIII, 378–382; *P. Сѣанковић*, Водени знаци хиландарских српских рукописа XIV–XV века, Београд 2007, 481–541.

⁷³ *Михаљчић*, Хрисовуља цара Уроша, 141, 142. Уп. *Сѣановјевић*, Студије о српској дипломатици: VII Интервенција (петиција), 110.

⁷⁴ *цр(ь)к(о)въ баштинѣ а с(ве)таго ар(ь)ханг(е)ла с трѣхъ селъ съ трѣстѣнникомъ и зъ бѣжанникъ и съ тѣшилом(ь) и селѣштемъ... съ хѣднинамъ*, *Михаљчић*, Хрисовуља цара Уроша, 141, 142, ред 12–13.

⁷⁵ У поменутом документима постоје извесне мање разлике у називима појединих села: Тушиље („с Тушиљем“) и Тушило („с Тушилом“) или Худине (с хѣднина) и Худинце (хѣдннѣ). У случају другонаведеног места, облик имена *Худинце* чита се у компилацији Хиландар №58/59. Међутим, у истом том документу препознаје се првонаведени облик имена села у називу топонима *хѣдннскога лѡта*, *Михаљчић*, *Шѣадиѣр*, нав. дело, 154, Хил. №58 ред 19–20; Хил. №59 ред 24, што наводи на закључак да је старије (или тачније) име места наведено у оригиналној царској повељи. О називима „Тушиље“ и „Тушило“, односно „Вудине“ или „Фудине“, што потиче од *Худине*, из прве половине XX века, в. *Пурковић*, нав. дело, 151, 154; *Вукановић*, нав. дело, 347–348.

⁷⁶ *Михаљчић*, Хрисовуља цара Уроша, 141, 142.

године⁷⁷ или зиму 1364/5. године.⁷⁸ Ово датирање може се померити и у јесен 1364. године. Давање сагласности Гргура и Вука да се дарује манастир Хиландар и потврда Романових дарова од стране цара догодили су се највероватније исте године, тј. 6873. од стварања света (1. IX 1364 – 31. VIII 1365). Те исте године осликани су и заједнички портрети младих Бранковића и цара Уроша у Охриду. Према томе, *terminus ante quem* настанка правног чина Гргура и Вука одређен је царском повељом од 11. марта 1365. године, док је прецизан *terminus post quem* знатно теже одредити. Он свакако мора да буде у вези са временом замонашења господина Николе Радоње Бранковића, односно *сћарца* Романа, како се у повељама назива најстарији син севастократора Бранка. Према истраживању Суботића и Кисаса, господин Никола се замонашио највероватније 1364. године, после изненадног губитка (највероватније у епидемији куге) своје супруге Јелене, сестре деспота Јована Угљеше, и њихове деце.⁷⁹ Отворено остаје питање да ли се наведена хронологија може односити и на настанак писаног документа браће Бранковић. Одговор је вероватно потврдан, уз напомену да се у Урошевој мартовској хрисовуљи изричито не помиње постојање писаног документа који се до наших дана сачувао као део компилације Хил. №58/59.

Знатно теже је одредити приближно време настанака самосталне повеље господина Вука. Из сачуваног документа Хил. №58/59 сазнајемо да је правни чин и његово записивање уследило после заједничког договора браће Бранковић о уступању дела своје баштине Хиландару. Хронолошки редослед је поштован приликом састављања компилације, што се препознаје у изразу „потом, пак“, којим отпочиње излагање Вуковог даривања. Поменути след догађаја препознаје се и у основном делу садржаја нове повеље, у којем стоји да су дарована села прилежцама Трстенику, што значи да су нови поседи придодати већ постојећем трстеничком или светоарханђелском метоху Манастира Хиландара у Дреници. Спољна анализа документа Хил. №58 такође указује на поменути временски след даривања. Владимир Мошин је палеографском анализом утврдио, као што је напред речено, да је докуменат Хил. №58 млађи од царева мартовске хрисовуље 10 до 15 година. Наведено запажање није га поколебало да закључи да је повеља господина Вука Бранковића настала током последњих година владавине цара Уроша, односно у периоду знатно краћем од претпостављеног, између 1365. и 1371. године.⁸⁰ Више година касније, Мошин је допуштао могућност и позније хронологије настанка, у време непосредно после Косовске битке.⁸¹ Међутим, под утицајем ранијих Мошинових ставова истраживачи документа Хил. №58 препознавали су постојање два различита правна чина и датирање померали са 1365. године у нешто касније време, у последњих шест година владавине цара Уроша.

⁷⁷ *Сћојановић*, Стари српски хрисовуљи, 31; *Korablev*, Actes de Chilandar II, 528 „1365 (?)“; *Новаковић*, Законски споменици, 442; *Синдик*, нав. дело, 62, у „1365?“; или у прву четвртину 1365. године“; *Грковић*, нав. дело, 59, или „почетком марта 1365“; *М. Живојиновић*, нав. дело, 89.

⁷⁸ *Суботић*, *Кисас*, нав. дело, 167, нап. 17, наведени правни чин датирају у зиму 1364/5.

⁷⁹ Исто, 161–182.

⁸⁰ *Мошин*, Грамота, 380.

⁸¹ *Мошин*, Самодржавни Стефан кнез Лазар, 41. Према сведочењу Ивана Божића, Мошин је у вези поменуте исправе, једном приликом, приметио и следеће: „А да није [настао – ком. СБ] одмах после 1389? Према писму – није искључено.“ *И. Божић*, Неверство Вука Бранковића, О кнезу Лазару, Београд 1975, 234, нап. 30

Највећи број аутора сматра да је *terminus post quem non* настанка правног чина за преостала дреничка села крај владавине цара Стефана Уроша (почетак децембра 1371. године).⁸² Поједини аутори, као што је Милица Грковић, подстакнути сложеном структуром компилације исписане у Хил. №58 допуштају, датирање исправе у нешто касније време. Она износи предпоставку да је *старац* Роман посредовао и приликом другог даривања дреничких села, те предлаже да се *terminus ante quem* настанка исправе помери у 1376/1377. годину, када се Роман први пут помиње под својим великосхимничким именом Герасим.⁸³

На основу до сада познатих података о карактеру документа Хил. №58/59, одређивање *terminus-a ante quem* 1371. годином није уверљиво. Са великом сигурношћу може се тврдити да је самостална дреничка повеља господина Вука настала тек после смрти цара Стефана Уроша. О томе нам говори сачувана Вукова интитулација чијој формули не претходи интитулација цара којег више нема и сасвим одговара формулама интитулације које су биле у употреби у његовој канцеларији као обласног господара.⁸⁴ Слично томе, ни титула у потпису документа Хил. №58 није у складу са горенаведеном хронологијом. Господин Вук се свакако не би могао користити владарским именом Немањића „Стефан“ у време живог и владајућег цара.⁸⁵ У науци се титула „господин Стефан Вук“ обично доводи у везу са последњим годинама Вукове владавине као обласног господара и сматра се да одражава његове политичке претензије после Косовске битке и погибије кнеза Лазара (в. ниже нап. 99). Прилично је непоуздано и одређивање *terminus-a ante quem* годином 1376/7, пошто се из садржаја компилације не може знати да ли је неко посредовао приликом самосталног Вуковог даровања и да ли је то био Вуков најстарији брат, а још мање да ли је при том носио малосхимничко или великосхимничко име.

Даривања дреничких села Хиландару од стране господина Вука могуће је поуздано одредити једино у ширим хронолошким оквирима. То је период од самог краја 1371. или почетка 1372. године до неког времена после августа 1396. године, када је господин Вук одведен у османско заробљеништво, где је преминуо 6. октобра наредне године.⁸⁶ Са знатном вероватноћом може се претпоставити да даривање није уследило одмах по формирању метохије Св. Арханђела у Дреници. Таква претпоставка заснива се како на поменутим разлозима који стоје у вези са временом владавине српског цара и посебним одликама појединих дипломатичких формула, тако и на чињеници да су се дарована села налазила у најближем

⁸² Субојић, *Кисас*, нав. дело, 167, нап. 17; М. Живојиновић, нав. дело, 89; Михаљчић, *Штадијер*, нав. дело, 151, „11. март 1365 – почетак децембра 1371“; Сиремић, Бранковићи и Хиландар, 73–74, као разлог за поменуто датирање наводи чињеницу да „није мењан почетак повеље у коме се помињу царево име и титула“.

⁸³ Грковић, нав. дело, 59–60.

⁸⁴ На основу садржаја компилације Хил. №58/59 не постоје елементи на основу којих би се могла изнети претпоставка да је приликом преузимања протокола из Вукове повеље намерно била изостављена интитулација цара Стефана Уроша из разлога да се, можда, не би понављала и сл.

⁸⁵ Занимљиво је да Мошин, Грамота, 381 употребу имена „Стефан“ у потпису препознаје као отворено испољавање Вукове подршке и друге рашке властеле цару Урошу у борби против „узурпатора“ краља Вукашина, али као и исказивање Вукових личних амбиција.

⁸⁶ За данас прихваћено време заробљавања господина Вука Бранковића и за датум његове смрти, Дитић, нав. дело, 15–18; уп. Сиремић, Бранковићи – обласни господари Косова, 126.

суседству новоорганизоване метохије, а да у њу нису била првобитно укључена. За ближе хронолошко одређење настанка правног чина и његовог записивања не може нам помоћи ни познавање динамике односа између господина Вука и Манастира Хиландара, која се једино може реконструисати на основу оскудно сачуване документарне грађе.⁸⁷ Покушај да се време настанка одреди догађајима из живота средњег брата Гргура, такође остаје без успеха.⁸⁸ Слично је и приликом примене палеографске анализе. Оквирно датирање компилације Хил. №59 у другу половину XIV века одговара широко постављеним хронолошким оквирима настанка оригиналне Вукове повеље. Ипак, имајући у виду да је писмо документа Хил. №59 нешто старије од оног којим је писан Хил. №58, који се палеографски датира у крај истог или почетак наредног столећа, може се допустити извесно померање горње хронолошке границе у нешто ранији период, у девету можда и у другу половину осме деценије XIV века.

*Време, месѿо и моѿиви насѿанка комѿилације:
докуменѿи Хиландар №58 и №59*

У непосредној вези са датирањем данас изгубљене Вукове повеље стоји време настанка компилације повеља Бранковића. На основу документа Хил. №59 може се закључити да компилација није настала дуго времена после издавања самосталне дреничке повеље, односно да је учињена још за живота господина Вука. Оба документа, Хиландар №58 и №59, писана су на пергаменту те се време њиховог настанка одређује углавном палеографски, што значи једним дужим временским периодом. Поменуто истраживање Ирене Шпадијер показује да је докуменат Хил. №59 исписан нешто старијим писмом. Он се, ипак, на основу постојећих сазнања, не може сасвим сигурно сматрати за протограф компилације (мада то није сасвим немогуће), док се за Хиландар №58 са великом сигурношћу може рећи да представља препис, али не обавезно и препис Хиландара №59.⁸⁹ Садржај компилације визуелно је боље представљен у млађем тексту Хил. №58, пошто су киноварним словима издвојене важније целине, међу којима и уметнути део из Вукове повеље. Са друге стране, независно од палеографске анализе, садржај и знатно „скромнији“ изглед документа Хил. №59 указују на његову изравну везу са данас изгубљеним повељама Бранковића. Заправо, овај докуменат одражава основне мотиве настанка компилације, која је, како изгледа, првобитно била замишљена као докуменат интерног и практичног

⁸⁷ Уп. *Сїремѿић*, Бранковићи и Хиландар, 71–82.

⁸⁸ О Гргуру се врло мало зна после 1365. односно 1371. године. Једини сигурни податак јесте онај према којем се он већ 1398. године сматрао покојним, *Сїремѿић*, Бранковићи – обласни господари Косова, 122.

⁸⁹ Приређивачи издања *Слова браће Бранковића* указали су на то да између поменутих преписа постоје извесне правописне разлике, понегде и измена редоследа речи у реченици, *Михаљчић*, *Шпадијер*, нав. дело, 157–160. Осим тога, треба приметити да млађи препис Хил. №59 има извесне правописне одлике блиске другим Вуковим исправама, као што је пример писања удвојеног „а“ (ва), в. горе нап. 63. У њима се утицај говорног језика одражава прилично снажно на правопис и у другим случајевима, као што је посведочена употреба дијалекатског облика ш нндѿ, *Бојанин*, Повеља Вука Бранковића којом ослобађа манастир Хиландар плаћања „Турског данка“, 156.

карактера. На једном месту била су обухваћена сва имања хиландарске метохије Св. Арханђела у Дреници, коју су даривали синови севастократора Бранка, укључено је на дародавце (са њиховим званичним титулама) и на мотиве даривања, уз претњу надземаљским казнама за прекршитеље правног чина. Својим постојањем Хиландар №59 недвосмислено указује на значај који је имала данас изгубљена заједничка повеља браће Бранковић, пошто је она послужила касније као основ за израду поменуте компилације Хил. №58/59, што у извесној мери омогућава увид у неке мотиве њеног настанка. За разлику од хрисовуље цара Уроша, исправа Гргура и Вука Роману представља израван доказ о сагласности браће да се дарује Манастир Хиландар баштинским поседима и истовремено је садржавала детаљан попис међа појединих (ако не и свих) дарованих села (Трстеник и Тушиље).

У складу са претпостављеном мотивацијом компилатора, неопходним се није сматрало понављање истих дипломатичких формула из обе исправе, заједничке и самосталне Вукове, или уношење оних које би оптерећивале текст, као што су то могле бити короборација, датум или потпис (наведено према идеалном формулару Вукове канцеларије). У прилог томе иде, речено је, и једноставна спољашњост документа Хил. №59, који садржи текст исписан црним мастилом без киноарних слова, свечаног потписа и печата.⁹⁰

Потреба за једним прегледним пописом свих хиландарских имања у Дреници који је исписан на пергаменту, са свим битним елементима о пореклу власништва и начину стицања, указује на дестинатара као аутора компилације. Може се претпоставити да је компилација настала у скрипторију Манастира Хиландара. У тесној вези са њеним настанком стоји питање о начину чувања данас изгубљених оригинала исправе Бранковића. На основу садржаја, анализе унутрашњих и спољних обележја докумената Хиландар №59 и №58, као и места њиховог чувања, можемо закључити да компилација две раније издате повеље Бранковића за дреничка села није произашла из канцеларије господина Вука Бранковића. То посебно важи за препис Хил. №58, који се некада сматрао аутентичном повељом Бранковића, у којем се налази формула потписа и печат, који су, заправо, накнадно унесени и постављени у окружењу које се не би могло сматрати званичним.

По својој природи оверени документ Хил. №58 недвосмислено открива мотиве свога настанка – претварање компилације (данас најјасније представљене у документу Хил. №59) у једну посебну, неаутентичну јавну исправу са правном снагом. Постојање тог документа открива нам секундарну употребу компилације повеља Бранковића. Владимир Мошин је показао да печат којим је оверен наведени документ не припада Вуку Бранковићу, већ деспоту Јовану Палеологу. Према његовом мишљењу, тим је печатом византијски деспот оверио изванредан документ у време око 1264. године, када се налазио у области Солуна и Охрида.

⁹⁰ Претпоставка да је документ Хил. №58/59 могао настати ради стицања материјалне користи Манастира Хиландара самовољним и неоснованим уношењем четири нова села у заједничку повељу браће Бранковић, не може се сматрати утемељеном. То јасно показује сачувана структура уметнутог текста који се састоји из низа дипломатичких формула које откривају, као што је показано, постојање изгубљене исправе господина Вука.

целини прочитати.⁹⁶ Пошто се потпис не налази у оба хиландарска документа, не може се сматрати да је припадао првобитном и основном тексту компилације. Стога, не постоји директна веза између компилације накнадно проширене потписом (Хил. №58) и несачуваних исправа браће Бранковић. Оно што је сигурно, јесте да се ова формула потписа није могла наћи у повељи коју су издали заједно Гргур и Вук. Млађи син севастократора Бранка, представљен у документу једноставно као „Гргуров брат“, није могао носити владарско и немањићко име „Стефан“ још за живота цара Стефана Уроша.⁹⁷

На први поглед нешто другачији је случај самосталне Вукове исправе, која се у овом раду датира у шире временске оквири, од око 1372. до око 1396. године. То је време бременито низом бурних и далекосежних политичких промена, које су имале трајне последице по земље некадашњег немањићког царства. У српској науци се обично узима да је после пораза и погибије кнеза Лазара на Косову 15. јуна 1389. године, господин Вук понео владарско и немањићко име „Стефан“ претендујући на некадашњу власт Немањића и на водећу улогу у српским земљама. Извесне доказе о присвајању имена „Стефан“ од стране господина Вука пружају сачувани запис на маргинама рукописне књиге *оџачника* из библиотеке Пећке патријаршије, писаног у години Косовске битке („те године када Турци убише кнеза Лазара, а Срби цара Амурата“), и каснији податак из Призренског поменика Богородице Љевишке (помен за „Стефана Вука и монахињу Марину“).⁹⁸ Ипак, као најпоузданији доказ Вукових политичких амбиција наводила се титула употребљена у формули потписа из Хиландара №58, са уверењем да је овај документ оригинал или аутентични препис произашао из Вукове канцеларије.⁹⁹

Данас сачувани дипломатички извори не пружају уверљиве доказе на основу којих би се потпис из такозваног *Слова браће Бранковић* могао сматрати званичним потписом господина Вука. Палеографска анализа документа Хил.

⁹⁶ Завршни део формуле потписа господињ Стефанъ вљкъ недостаје у издањима *Стијановић*, Стари српски хрисовуљи, 32 и *Новаковић*, Законски споменици, 444.

⁹⁷ Чудна је претпоставка *Мошин*, Грамота, 381 да је господин Вук могао понети име „Стефан“ још за време владавине цара Уроша, а да га после цареве смрти као обласни господар није користио; уп. горе нап. 85. Ова претпоставка још мање је вероватна уколико имамо у виду заједнички портрет Гргура и Вука из Охрида.

⁹⁸ О наведеним изворима и литератури која је указала на њихово постојање, *Божих*, нав. дело, 234. Записе и њима сличне изворе подобно је анализирао *Благојевић*, О издаји или невери, 32–33.

⁹⁹ Проф. Михаљчић не сумња у веродостојност потписа „господин Стефан Вук“, *Михаљчић*, *Штадијер*, нав. дело, 162 и у том погледу следи уверење ранијих истраживача, в. *Михаљчић*, Владарске титуле обласних господара, Београд 2001, 113, 220. *Мошин*, Самодржавни Стефан кнез Лазар, 41 изнео је следеће мишљење: „Потпис написан црвеним мастилом, повеља снабдевена сребрним печатом на црвеном гајтану, немањићко име Стефан додато уз Вуково име, јасно сведоче о његовим претензијама на наслеђе немањићког суверенитета“, другачије од раније наведеног, в. горе нап. 97. Сличне ставове, са извесним разликама у датирању исправе, дели и *Божих*, нав. дело, 234 када каже: „Узимање имена Стефан јасно указује на сасвим одређене политичке претензије – непосредно после погибије свога таста, кнеза Лазара. Понашао се као да нема Лазаревића, као да сâм преузима улогу коју је пре Косова имао у српским земљама кнез Лазар.“ Поверење које је дато потпису овог документа широко је присутно у науци, нарочито приликом интерпретације могућих политичких амбиција господина Вука Бранковића после Косовске битке, *Сиремић*, Деспот Ђурађ Бранковић, 36; *Благојевић*, О издаји или невери, 33, 40.

№59 упућује на закључак да је самостална Вукова повеља за дреничка села могла настати пре Косовске битке 1389. године, док њена формула интитулације показује да докуменат Хил. №58 не садржи званичну формулу потписа. У прилог томе иде чињеница да је потпис из оригиналног документа Вука Бранковића као обласног господара (1376/7) једнак формули интитулације, у оба случаја без имена „Стефан“: азъ њкъ х(рн)стѣ вл(ь)къ.¹⁰⁰ На основу дипломатичких формула из данас сачуваних исправа проистеклих из Вукове канцеларије које представљају малобројни али и прилично разноврсан узорак, не може се тврдити да се, приликом издавања докумената или у писаној званичној комуникацији, господин Вук користио владарским именом „Стефан“.

Овом приликом треба указати на постојање извесног записа који у српској науци није био познат приликом разматрања проблематике везане за Вукове политичке амбиције и његову употребу имена „Стефан“. Запис објављен пре више година писан је на старосрпском језику, на листовима једне грчке рукописне књиге Манастира Пантелејмона, а његов садржај директно упућује на господина Вука Бранковића. Издавач записа износи претпоставке да је реч или о препису тада постојећег, данас изгубљеног, натписа у вези са подизањем утврђења града Приштине које се у њему помиње („градозданная надпись“) или, пак, само о извесном концепту („черновик или копия?“), опредељујући се за првонаведено мишљење. Текст садржи годину 6887. (1. септембар 1378 – 31. август 1379) и извесне дипломатичке елементе, од којих је за нас интересантан део формуле интитулације „ја господин Вук Степан...“.¹⁰¹ Садржај записа прилично је занимљив по више основа и захтева посебно истраживање које превазилази оквире дипломатичке студије.

Помен о ѿсѿојању докуменѿа наследника госѿодина Вука

Оверен наводним Вуковим потписом и позлаћеним печатом, документ Хил. №58 уживао је извесни ауторитет не само код модерних истраживача, као што је показано, већ и код његових средњовековних савременика. Пошто су у основном садржају пописана села хиландарског метоха Светог Арханђела у Дреници, који су основали синови севастократора Бранка, извесног писара из нешто каснијег времена привукло је да на маргинама, при дну документа,

¹⁰⁰ У наведеној повељи формула потписа није исписана црвеним, већ црним мастилом, као и њен основни текст, *Бојанин*, Повеља Вука Бранковића о даровању скопског манастира, 121. Могле су постојати извесне варијанте између употребљене титуле ауктора у интитулацији на почетку и његовог потписа на крају исправе, уп. *С. Сћанојевић*, Студије о српској дипломатици: XIII Потпис, Глас СКА 106 (1923) 33, али не и суштинске разлике, као што је то случај са поменутом формулом из документа Хил. №58. У том погледу, упореди повеље кнеза Лазара, *А. Младеновић*, Повеље кнеза Лазара: текст, коментари, снимци, Београд 2003.

¹⁰¹ азъ благоѡрнн г(д)нъ вѡкъ сѿепанъ, синн благоѡрннгоо севастократора вѡсе(и) срьбле(и) бранка..., *А. Турилов*, Последний отголосок идеи „Царства Сербов и Греков“ (градозданная надпись Вука Бранковича 1378–1379 гг.), у: *Межславянские культурные связи эпохи Средневековья и источниковедение истории и культуры Славян. Эюды и характеристики*, Москва 2012, 449–464 (= Славяне и их соседи VIII, Москва 1998, 126–140). Исти чланак поново је објављен у књизи: *А. А. Турилов*, Исследования по славянскому и сербскому средневековью, Београд 2014, 519–538.

забележи још један дар манастиру учињен такође вољом Бранковића, овог пута припадника друге генерације. Заповешћу удовице Маре и њених синова господина Гргура, господина Ђурђа и господина Лазара, извесни Станислав приложио је, највероватније Хиландару (име дестинатара се изричито не помиње), села Бревштицу и Врачски До (бревшциџ и врач(ь)ски дољ).¹⁰² У тексту се каже да је дар учињен „са записанијем и милошћу господства им“.¹⁰³ Наведени запис открива не само постојање правног чина о којем се све до недавно није поуздано знало,¹⁰⁴ већ и податак да је постојао његов писани докуменат. Даривана села нису убицирана,¹⁰⁵ те се на основу чињенице да су дописана у исправу о дреничким селима, може претпоставити да су се налазила у поменутој области. Запис је, дакле, учињен на пажљиво одабраном документу, у наводној хиландарској повељи „господина Стефана Вука“ за дреничка села.

Закључак

У складу са представљеним резултатима наших истраживања, сматрамо да се не могу релевантним сматрати ставови према којима је докуменат Хил. № 58 „оригинал“ повеље господина Вука, на шта је, уосталом, већ указано од стране приређивача најновијег издања повеље. Исто тако, не могу се прихватити ни ставови да је хиландарски докуменат „копија“ исправе произашле из канцеларије Вука Бранковића која би у себи садржавала и сведочанство о једном ранијем правном чину браће Бранковић. Такође, не постоје докази да су елементи овере, печат и потпис, аутентични. Напротив. За печат је утврђено да је припадао другом ауктору из знатно старије историјске епохе, док је унутрашња критика документа Хил. №58 показала да је формула потписа сасвим неуверљива. Потпис не одговара интитулацијама употребљеним у истом документу, нити формулару према којем су састављане данас сачуване Вукове исправе. Постојање старијег и неовереног документа Хил. №59 олакшава сагледавање настанка постојећих хиландарских аката. Он омогућава да се оповргну у науци изречени ставови о документу Хил. №58 као о Вуковој повељи и Хил. №59 као „концепту“ господина Гргура. Текст који се налази у оба поменута хиландарска преписа, без есхатокола и других елемената овере (у једном од њих), представља компилацију аутентичних текстова из данас изгубљених повеља Бранковића. Она је највећим делом препис заједничке повеље Гргура и Вука, поданика цара Стефана Уроша, док је знатно мањи део преузет из самосталне исправе господина Вука као обласног господара. У компилацији су на једном месту пописани сви дренички поседи манастира Хиландара који су даривани од стране синова севастократора

¹⁰² Хил. №58, ред 36. Издавачи су име првонаведеног села омашком прочитали као „Гревштица“ (гревшциџа), *Михаљчић, Шћадидјер*, нав. дело, 156, 157.

¹⁰³ сь записаниџемъ и милошциу г(о)сподства имъ, *Михаљчић, Шћадидјер*, нав. дело, 156, 157; Хил. №58.

¹⁰⁴ Запис при дну документа Хил. №58 никада није био у целини објављен. Код ранијих издавача на њега је указивано у виду фрагментарног и несигурног читања. Објављен је у целини, уз превод на савремени језик, тек у најновијем издању ове исправе, в. претходну напомену.

¹⁰⁵ Наведених села нема у попису *Пурковић*, нав. дело, као ни код *Вукановић*, нав. дело. Проф. Михаљчић изричито каже да село „Гревштица“ (Бревштица) није убицирано, без помена о селу Врачски До, *Михаљчић, Шћадидјер*, нав. дело, 166.

Бранка, што упућује на основне мотиве њеног настанка. Такав докуменат је највероватније био интерног карактера и практичне природе, што се може, у извесном смислу, препознати и у одабиру пергаментa као материјала за писање. Накнадном овером једног од каснијих преписа (Хил. №58), ова компилација добија своју секундарну функцију, која превазилази првобитне намере њеног састављача и губи интерни значај. Од извода две данас изгубљене повеље Бранковића које су настале у различитим историјским периодима, створена је једна сасвим нова, према спољним елементима (писмо) и начину овере (туђи печат и неодговарајући потпис) неаутентична исправа, која је наводно настала у канцеларији „господина Стефана Вука“.

Прилог

Сачувани фрагмент из повеље господина Вука којом Хиландару дарује дреничка села у трстеничком крају (1372 – 1396, највероватније крај осме или током девете деценије XIV века) на основу документа Хил. №58 (ред 15–18), са варијантама из документа Хил. №59 (ред 18–22).

по сѣм' же ѡа¹⁰⁶ бл(а)гоч(ь)стивн влѣк(ь) с(н)нѣ великааго севастократора бран(ь)ка. |16| распалием(ь) в(о)ж(ь)ств(ь)нынм(ь) желанїемъ. великоюю вѣроу и любовь нмѣи къ с(в)е тѣн¹⁰⁷ м(а)т(е)ры х(р)н(с)та моего. приложнх(ь) |17| домоу ен ч(ь)ст(ь)номоу монастроу вишер(е)ченныи лавры хиландароу. села прилежаща трстеникоу. баннцоу. врь|18|бовьць. цоутинце. моутиварѣ. съ всѣмн мегамн и правннамн и съ соттѣсы сель тѣхъ.

Stanoje Bojanin

(Institute for Byzantine Studies of SASA, Belgrade)

TWO LOST CHARTERS OF THE BRANKOVIĆS¹ AND THEIR COMPILATION (CHILANDAR №58 AND №59)

This study has shown that a document preserved in two transcripts from the second part of the 14th and the beginning of the 15th centuries – the Chilandar №58 and the Chilandar №59 (the latter is older) – is a compilation composed of two different charters of the Branković brothers. Those charters are deeds of gifts in the Drenica region donated to the Chilandar monastery. The first charter was issued jointly by Gregory and Vuk to their brother, the Chilandar monk Roman, during the reign of Emperor Stephen Uroš (1355–1371), according to which the three brothers bound themselves to

¹⁰⁶ У Хил. №59 стоји по сѣм' же ѡ.

¹⁰⁷ Хил. №59 прѣс(в)етѣн в(о)родн)цн.

endow the monastery. The second one was issued by Vuk independently as a regional magnate in the post-Nemanjić era.

Until now, historiography considered document Chilandar №58/59 as either one charter of Gregory and Vuk or a charter of Lord Vuk into which were incorporated elements of the earlier joint charter. Diplomatic analysis of the document Chilandar №58/59 shows that parts of the texts of the two charters were mechanically transposed in order to form a new document. The text of the charter of Gregory and Vuk was preserved in the compilation for the most part (symbolic form of invocation, *intitulatio*, exposition/narration with *petitio-interventio*, disposition, spiritual sanctions and the part of eschatocol: *apprecatio* without date clause and signature), into which a smaller part of Vuk's document was interpolated (*intitulatio*, exposition/narration and disposition). Thus, the Chilandar transcripts represent authentic fragments of two lost charters of the Brankovićs'. The motives for making the compilation were probably of a practical nature, in order to list the villages of Chilandar's metochion in the Drenica region in one document. Its later transcript, the Chilandar №58, was sealed using a false seal (Mošin 1966) and signed using an unauthentic signature of Lord Vuk Branković, as is shown in this paper. The signature does not correspond with the singature formula and *intitulatio* in Vuk's preserved documents, hence it could not have been used in the lost charters of the Brankovićs'.

This paper offers a review of existing research, and a text-analysis of the joint charter of Gregory and Vuk, of lord Vuk's own charter as well as an analysis of the particular place in the compilation where the content of those two lost charters are intertwined. It shows us clearly a mixture of grammatical forms and diplomatic formulas of the two different documents. In this paper the new possible dating of the two lost charters of the Brankovićs' is discussed and internal and external characteristics of the Chilandar transcripts and their dating are also presented. The newer transcript (Chilandar №58) contains a later margin note which testifies, as is also shown in this paper, to the existence of another lost document of the Brankovićs', but this time issued by Lord Vuk's widow Mara and her sons.

